

ПОРІВНЯННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО СОЦІАЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ ТА ГАЛИЧИНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті викладено концепцію обґрунтування справедливості французьких соціологів Л. Болтанськи та Л. Тевено. На основі концепції французьких вчених було запропонована операціоналізація уявлень про соціальну справедливість в Донбасі та Галичині. Основою для розгляду є результати опитування «Життєві світи Сходу та Заходу України». Доводиться, що в масовій свідомості мешканців Галичини та Донбасу спостерігається подібна абстрактна ідея справедливості, проте повсякденні практики її досягнення та її змістовне наповнення відрізняються. Автор доходить висновку, що умовою для компромісу між регіонами є глибокий аналіз уявлень про соціальну справедливість. Показано, що концепція Л. Болтанськи та Л. Тевено може бути використана для пошуку моделі узгодження інтересів мешканців Галичини і Донбасу.

Ключові слова: концепція обґрунтування, справедливість, міжрегіональні розбіжності, належне суспільство.

В статье изложена концепция обоснования справедливости французских социологов Л. Болтански и Л. Тевено. На основе концепции французских ученых была предложена операционализация представлений о социальной справедливости в Донбассе и Галичине. Доказано, что в массовом сознании жителей Галичины и Донбасса наблюдается подобная абстрактная идея справедливости, но повседневные практики ее достижения и ее содержательное наполнение отличаются. Автор приходит к выводу, что условием для компромисса между регионами является глубокий анализ представлений о социальной справедливости. Показано, что концепция Л. Болтански и Л. Тевено может быть использована для поиска модели согласования интересов жителей Галичины и Донбасса.

Ключевые слова: концепция обоснования, справедливость, межрегиональные разногласия, должное общество.

In article concept of justification of justice by French sociologists L. Boltanski and L. Thévenot is enunciated. On basic of concept of French scientists, operationalization of views about social justice in Donbass and Galicia was suggested. It was proved in mass consciousness of residents of Donbas and Galicia is observed an alike abstract idea of justice, but the daily practice of its achievements and its contents are different. The author comes the conclusion that in order to compromise between regions need to perform a deep analysis of the views of social justice. It is shown, that the concept of L. Boltanski and L. Thévenot can be used to search for a model of adjustment of interests of the residents of Donbas and Galicia

Key words: concept of justification, justice, inter-regional contradictions, proper society.

Постановка проблеми. Справедливість є однією з головних соціальних цінностей. Незалежно від її конкретного змістовного наповнення, вона виступає основою інституційної системи будь-якого суспільства. Дж. Ролз писав, що «Справедливість – це перша чеснота суспільних інститутів, також як істина – перша чеснота систем думки [1, с. 19]. Напередодні виборів проблема соціальної

справедливості, як правило, загострюється. Політичні сили, які прагнуть бути обраними, наголошують на несправедливості сучасного стану речей у країні, вони закликають голосувати за справедливу державу, чесну владу, її люстрацію, за повернення країни народу, за свободу тощо. Наприклад, під час революції на Майдані Незалежності (зима 2013–2014 р.р.) одним з

головних лозунгів багатьох політичних партій, які брали в ній участь був – «утвердження соціальної справедливості у суспільстві» [2]. Великі парламентські партії виступають провідними гравцями українського політичного поля [3]. На жаль, в результаті цієї «гри» часто загострюються відносини Сходу та Заходу України.

Партійна система нашої країни сформувалася з прив'язкою до макрорегіонів, серед яких визначальними в регіональній системі України є взаємовідносини між такими полярними регіонами як Донбас і Галичина. Вони, в кінцевому рахунку, формують увесь дизайн міжрегіональних стосунків⁵. Полярний характер цих регіонів можна спостерігати під час кожних загальнонаціональних виборів, коли Галичина та Донбас стають центрами концентрації підтримки тієї чи іншої політичної програми. Можна припустити, що це зумовлено різними уявленнями про справедливий суспільний устрій. Саме це обумовлює актуальність дослідження уявлень мешканців про соціальну справедливість в Донбасі та в Галичині.

Мета даної статті – розкрити особливості уявлень про соціальну справедливість у двох регіонах та співвіднести їх між собою.

Аналіз досліджень і публікацій. У філософському плані тема справедливості має багатовікову традицію, виражену в ідеях Платона й Аристотеля, раннього християнства, соціалістів-утопістів (Т. Кампанелла, Т. Мор), просвітителів (Ж.-Ж. Руссо), а також І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля, К. Маркса, Дж. Ст. Мілля, Дж. Ролза, Р. Нозіка і багатьох других видатних мислителів.

На сучасному етапі проблема соціальної справедливості у суспільстві все частіше стає об'єктом дослідження. Цій проблемі присвячують свої праці російські соціологи, такі як К. Муздибаєв, І. Девятко, В. Межуєв, О. Руткевич, В. Федотова, Г. Пірогов, М. Назаров, Черниш, А. Хорікова, Т. Дильнова та ін. В Україні феномен соціальної справедливості розглядається здебільшого у філософському (В. Левкулич, О. Коломієць), філософсько-правовому (Г. Мальцев, О. Мурза, Н. Мозоль) та економічному (О. Юрківський, Н. Ткаченко) вимірах.

Теоретичне осмислення проблеми справедливості в соціальних науках ускладнюється її багатогранністю та абстрактністю. Багатомірна природа цього феномену підкреслюється у багатьох дослідженнях, присвячених справедливості. Більшість теорій відштовхується від її тлумачення як моральної цінності, яка формується у вигляді абстрактного принципу (наприклад, «дати кожному рівну долю», «дати те, на що він має право»), розвиваючи інтерпретацію цього принципу в різних контекстах (політичних, економічних, правових) [2, с. 10–11]. Одна з найбільш вдалих спроб розгляду проблеми справедливості, на наш

погляд, належить російському психологу К. Муздибаєву. У своїй концепції дослідник не тільки описує різні форми справедливості (розподільчу справедливість, процедурну та виправну), але й говорить про переваги та недоліки при втіленні їх на практиці, визначає принципи, на які спирається та чи інша форма справедливості [4].

Теоретичною базою для нас є концепція справедливості французьких соціологів Л. Болтанськи і Л. Тевено⁶. Дослідники прагнуть знайти середній шлях між аналізом «об'єктивних» структур та «суб'єктивних» значень, які індивіди вкладають у свої дії. Вони досягають цього через аналіз відносини між метафізичними конструкціями суспільного блага («принципами» й «порядками величі»⁷) та зусиллями, які застосовують люди в повсякденних ситуаціях.

У своїй праці «Критика та обґрунтування справедливості» (2013), соціологи запропонували шість моделей справедливого устрою суспільства або шість «градів»⁸. Вони назвали їх «град натхнення та благодаті»⁹, «патріархальний град», «гражданський град», «град репутації», «ринковий град», «науково-технічний град». Усі шість «політичних порядків», запропоновані французькими дослідниками, є варіаціями однієї суспільної моделі і відрізняються тільки принципами величі (тобто, вищими принципами справедливості), закріплених в їх основі (багатство, повага, спільна воля, професійна компетенція та ін.). «З моделлю «града» співвідносяться різні легітимні форми згоди, якими користуються в якості вищих принципів для прояснення та розрішення спірних ситуацій» [5, с. 78]. Досягти «стану величі» означає бути тотожним «граду». В такій моделі граду поняття «величі» та суспільного блага співпадають та об'єднуються у поняття вищого суспільного принципу.

Щоб виявити способи побудови форм суспільної згоди, французькі вчені використовують певні

⁶ Болтански Л., Тевено Л. Критика и обоснование справедливости: Очерки социологии градов / Пер. с фр. О. В. Ковеновой; научный редактор перевода Н. Е. Копосов. – М.: Новое литературное обозрение, 2013. – 576 с.

⁷ Поняття «величі», запозичене з філософських творів (зокрема, «Думок» Блезя Паскаля) і використовується авторами для позначення загальнозначущих вищих принципів справедливості [с. 531]. Принципи величі – вищі принципи справедливості. Поняття «величі» не слід змішувати з поняттям «значимості» людей та речей. Порядок величі, згідно з яким становища людей чітко розподілені залежно від ступеня їх значущості, передбачає те, що можна мати значення, але не бути при цьому великим. Наприклад: «Так, у патріархальному світі «малі люди» (слуги) є не менш значущими, ніж «великі» (господарі), в той час як суспільне об'єднання та колектив (громадянський світ) чи техніка (науково-технічний світ) не мають для патріархального світу ніякого значення й просто не розпізнаються в ньому [с. 212].

⁸ Поняття «град» використовується Л. Болтанськи та Л. Тевено у значенні «полісу» як політичної організації суспільства по аналогії з поняттям «град» у Блаженного Августина [с. 531].

⁹ Праця «Про Град Божий» була написана Августином у період з 410-420 р. , тобто після праці «Про Книгу Буття буквально», створена у період з 400 – 410 р. р. Вона була створена приблизно у той же час, що й трактати про благодать, в яких Августин полемізує з Пелагієм. [с. 536].

⁵ Кононов І. Ф., Хобта С. В., Щудло С. А. Донбас і Галичина в регіональній системі України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. - №3. – С.73–98

концепцій політичної філософії. Л. Болтанські і Л. Тевено прагнуть віднайти ті праці, в яких вперше в історії філософської думки була зроблена спроба представити той чи інший «град» в систематичній формі. Отже, вищий принцип «граду натхнення та благодаті» ґрунтується на праці А. Блаженного «Про Град Божий» [5, с. 140-149]. Побудову «патріархального граду», на думку Л. Болтанські і Л. Тевено, можна розвинути на прикладі праці Боссюе «Політика, витягнута зі священного писання» [4, с. 152]; «град репутації» на прикладі праці Т. Гоббса «Левіафан» [5, с. 162-175]; відповідно «гражданський град» на прикладі «Суспільного договору» Ж.-Ж. Руссо [5, с. 175-191]; «ринковий град» – праця А. Сміта «Дослідження про природу та причини багатства народів» [4, с. 89]; «науково-технічний град», створений на базі праць А. Сен-Сімона («Про промислову систему»), («Про соціальну фізіологію») та ін. [5, с. 191-199].

Твори політичної філософії – це свого роду «граматики», в яких формалізовані та систематизовані форми спільної згоди. Коли ми звертаємося до них, це допомагає нам виявити вимоги, яким повинен відповідати вищий суспільний принцип для того, щоб бути прийнятним, і відповідно, використовуватись для обґрунтування справедливості [5, с. 78]. Отже, Л. Болтанські і Л. Тевено ставлять перед собою інше завдання, аніж політичні філософи, яких цікавлять перед усім, суспільні принципи згоди. Вчені вважають важливим прояснити відношення між побудовами суспільного блага й зусиллями, які люди застосовують у повсякденних ситуаціях.

Згідно концепції Л. Болтанські і Л. Тевено, шість моделей «світів» («світ натхнення», «патріархальний світ», «гражданський світ», «науково-технічний», «ринковий світ», «світ репутації») засновані на відповідних принципах «градів», можуть проявлятися в межах одного й того ж простору та з участю одних і тих же людей. [5, с. 243]. Л. Болтанські і Л. Тевено стверджують: «Розроблена нами теорія згоди та розбіжностей – це теорія, яка здатна представити зіткнення принципів з обставинами, з реальністю, та теорія, спроможна показати залучення людей та речей у дію». Таким чином, соціологи вважають, що присвоєння людям тих чи інших становищ, передбачає встановлення еквівалентностей на основі вищого принципу справедливості. Ця операція тісно пов'язана з парадоксом кодування. На питання, як було здійснено попереднє кодування, французькі вчені відповідають, що «доказ величч людини не може ґрунтуватись тільки на притаманній людині властивості, оскільки це означало би, що сама властивість є результатом попередньо встановленої форми еквівалентності». Докази повинні спиратись на предмети зовнішнього світу, які виступають певним інструментом підтримання величч [5, с. 208]. Порівнюючи цей процес з «судовим розглядом, вчені наголошують на тому, що саме від ступеня зв'язності людей та речей, які об'єднані у спільний

диспозитив, залежить ступень переконливості доказів. Звертання до кваліфікованих речей *передбачає розширення моделі «граду» до «спільних світів»*. Тобто, від аналізу метафізичних величч, ми переходимо до вивчення умов зв'язності «ансамблів», які включають у себе як людей так і речі. Питання згоди переносить нас з галузі справедливості у сферу встановлення відповідностей, тобто у «світи». [5, с. 208]. Характеризуючи шість моделей «світів» дослідники спирались на певні практичні посібники¹⁰. При виборі практичних посібників Л. Болтанські та Л. Тевено керувались двома вимогами: по-перше, щоб кожний з аналізованих посібників відповідав одному з «градів» та інтерпретував вищий принцип справедливості в чистому вигляді; по-друге, всі шість посібників повинні мати одну єдину галузь застосування.

Перший світ – світ натхнення, в ньому, стан і становище людей мінливі й залежать від їх здатності цілком віддаватися натхненню. Величч у цьому світі не підвладна думці інших. Світ слабо оснащений предметами. Люди займають високе становище в порядку величчч залежно від того, довелося їм, чи ні, випробувати підйом почуттів, порив натхнення і пізнати стан вищої досконалості й щастя [5, с. 252].

У патріархальному світі величчч людей визначається їх становищем у системі відносин, заснованої на суворій ієрархії та особистій залежності. Світ із різними статусами та рівнями. У цій моделі окрему людину не можна уявити поза її приналежністю до того чи іншого стану або корпорації. Люди у цьому світі поводять себе коректно, правильно, традиційно [5, с. 260-262].

У ринковому світі, дії людей керуються бажаннями. Останні спонукають індивідів до володіння одними і тими ж об'єктами – рідкісними благами. Конкуренція – вищий принцип, гроші – вища міра всього.

Науково-технічний – це світ технічних об'єктів та наукових методів, які не обмежуються підприємством. Цінність базується на ефективності, її можна виміряти за допомогою професійних здібностей. Якості «великих» людей та речей – функціональні, дієві, професійні [5, с. 317–320].

¹⁰ Л. Тевено та Л. Болтанські дослідили посібники, які «адресовані людям недосвідченим в тому або іншому питанні і призначені для повсякденного використання в педагогічних цілях, то в них можна знайти опис цілого ряду типових ситуацій або зразкових сцен. Саме ці ситуації узяли за основу для виділення висловів відповідних різним світам. Це такі посібники як: Б. Демори «Творчество на практике» (посібник для світу натхнення); П. Камюза «Умение общаться с людьми и продвижение по службе» (посібник для патріархального світу); С. Шнайдер «Принципы и технологии связей с общественностью» (посібник для світу репутації); Мак-Кормек «О том, чему вас никогда не научат в Гарварде. Полевые записки» (посібник для ринкового світу); М. Пьеро «Производительность и условия труда. Пособие о том как начать дело» (посібник для науково-технічного світу); 1) Об избрании и назначении делегатов), CFDT, 1983; 2) Профсоюзный отдел; CFDT, 1981., брошюры, распространенные издательством Montholon Services (посібники з громадянського світу).

У громадянському світі значущість людини визначається тим, наскільки вона служить суспільній праці. Відносини між індивідами встановлюються за принципом меритократії, за умови відволікання від їх інтересів. Велич людей залежить, у першу чергу, від вступу до організації, хто стає членом організації набуває значення, вагомості. Людина виходить із стану ізоляції та приєднується до колективу.

У світі репутації пріоритетом виступає суспільне визнання. Тобто, велич людини визначається згідно з конвенціональними знаками суспільного визнання. Завдяки суспільній думці встановлюється еквівалентність, оскільки велич кожної людини в цьому світі залежить від думки інших. Релевантність людей у світі репутації визначається їх здатністю утворювати публіку, думка якої домінує. Людей об'єднує пристрасне бажання бути визнаними, шановними [5, с. 281-282; 145-146].

Автори зазначають: «Від розгляду метафізич величі ми переходимо до вивчення умов зв'язності ансамблей, які включають в себе як людей, так і речі» [5, с. 208]. Дуже важливо сказати, що питання про згоду переводить нас від галузі справедливості до галузі встановлення відповідностей [5, с. 208]. На думку французьких учених, якщо ситуація є узгодженою, тобто характеризується упорядкованістю людей та речей згідно з принципами одного й того ж світу – звичайно, при умові, що ці люди та речі перебувають між собою у відносинах, які визнаються природними для їх становищ, то така ситуація вже сама демонструє свою правильність. Велич людей та речей, залучених у подібну ситуацію є очевидною й не підлягає сумніву [5, с. 212].

Л. Болтанські та Л. Тевено пропонують читачеві «зануритися у кожен зі світів окремо, подібно до того, як людина поводить себе в ситуації, коли щире прийняття принципів є необхідною умовою для обґрунтування справедливості її дій». Отже, «почергове занурення в той чи інший світ створює відчуття надзвичайної очевидності, банальності, природності світу». Переходячи до опису «світів», ми спостерігаємо прості повсякденні ситуації акторів. Тези, запозичені з практичних посібників¹¹ з тих чи інших «світів» інколи навіть банальні.

¹¹ Л. Тевено та Л. Болтанські дослідили посібники, які «адресовані людям недосвідченим в тому або іншому питанні і призначені для повсякденного використання в педагогічних цілях, то в них можна знайти опис цілого ряду типових ситуацій або зразкових сцен. Саме ці ситуації узяли за основу для виділення висловів відповідних різним світам. Це такі посібники як: Б. Демори «Творчество на практике» (посібник для світу натхнення); П. Камоза «Умение общаться с людьми и продвижение по службе» (посібник для патріархального світу); С. Шнайдер «Принципы и технологии связей с общественностью» (посібник для світу репутації); Мак-Кормэк «О том, чему вас никогда не научат в Гарварде. Полевые записки (посібник для ринкового світу); М. Пьеро «Производительность и условия труда. Пособие о том как начать дело» (посібник для науково-технічного світу); 1) Об избрании и назначении делегатов), CFDT, 1983; 2) Профсоюзный отдел; CFDT, 1981., брошюры,

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, концепція Л. Болтанські і Л. Тевено має високі евристичні можливості [6]. В ході проведення дослідницького проекту: «Життєві світи Сходу та Заходу України»,¹² відштовхуючись від концепції французьких соціологів, ми спробували операціоналізувати моделі «світів», переклавши їх на мову індикаторів, і використати для дослідження уявлень про справедливість мешканців Донбасу і Галичини.

Респондентам пропонувалось шість тверджень про досягнення справедливості у суспільстві, які відносились до різних «світів» Л. Болтанські та Л. Тевено (табл. 1). Класифікація тверджень про справедливість була здійснена за «суб'єктом відповідальності» в тому чи іншому світі. Тобто, від кого залежить справедливість згідно «світам» Л. Болтанські та Л. Тевено. Перша позиція, за нашим задумом, «справедливість може бути досягнута в суспільстві за умови, якщо людина буде бажати ближньому того, чого сама собі бажає» відповідає «граду натхнення (благодаті)»; друга – «справедливість може бути досягнута, якщо більшість людей відмовиться від своїх приватних інтересів і дбатиме про інтереси всіх» – «громадянському граду»; третя – «справедливість у суспільстві буде досягнута тільки за наявності сильного лідера (президента), президент – батько народу» – «патріархальному граду»; четверта – «справедливість може бути досягнута за умови науково-технічного прогресу та завдяки людям, які цей прогрес забезпечують» – «науково-технічному»; п'ята – «справедливість може бути досягнута за допомогою заможної людини, якій будуть довіряти і поважати в суспільстві» – «граду репутації»; шоста – «справедливість може бути досягнута завдяки багатству заможних людей, яке дає користь усім у суспільстві» – «ринковий град».

В Донбасі й Галичині думки респондентів розподілилися в однакових пропорціях. Для обох регіонів пріоритетним є вищий принцип «граду натхнення», тобто, на думку більшості мешканців і Галичини, і Донбасу справедливість повинна досягатись завдяки тому, що людина буде бажати ближньому того, чого сама собі бажає (Донбас – 63 %; Галичина – 73,45 %). На другому місці виявилася модель справедливості, яку французькі вчені визначили як «патріархальний град». Це характерно для обох регіонів (Донбас – 40,2 %; Галичина – 51,1 %). На третьому місці «громадянський град», основний принцип якого, полягає у тому, що більшість людей відмовиться від своїх приватних інтересів і дбатиме про інтереси всього

распространенные издательством Montholon Services (посібники з громадянського світу).

¹² Дослідження проводилося за підтримки Канадського інституту Українознавчих студій Університету Альберти (Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta) в 2014 р. (з 20 травня по 20 червня) в Донбасі і Галичині. Донбас представляли Донецька (n = 457) та Луганська області (n = 291), а Галичину – Львівська (n = 454) та Івано-Франківська (n = 277). Вибіркові сукупності формувалися для кожного регіону квотним методом як репрезентативні за ознаками статі, віку і типу населеного пункту. Метод збору інформації – стандартизоване інтерв'ю за місцем проживання респондента.

суспільства (Донбас – 37,3 %; Галичина – 45,5 %). Найменш популярною моделлю в Донбасі, як бачимо – є ринковий град, в Галичині – «град репутації».

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання: «З якими із перерахованих тверджень про справедливість Ви найбільше згодні?»

№	Варіант відповіді	Донбас	Галичина
		Процент до тих, хто відповів	Процент до тих, хто відповів
1.	«Справедливість може бути досягнута в суспільстві за умови, якщо людина буде бажати ближньому того, чого сама собі бажає»	63,0	73,4
2.	«Справедливість може бути досягнута за умови, якщо більшість людей відмовиться від своїх приватних інтересів і дбатиме про інтереси всіх»	37,3	45,5
3.	«Справедливість у суспільстві буде досягнута тільки за наявності сильного лідера (президента), президент – батько народу»	40,2	51,1
4.	«Справедливість може бути досягнута за умови науково-технічного прогресу і завдяки людям, які цей прогрес забезпечують»	25,6	28,9
5.	«Справедливість може бути досягнута за допомогою заможної людини, якій будуть довіряти і поважати в суспільстві»	8,6	6,8
6.	«Справедливість може бути досягнута завдяки багатству заможних людей, яке дає користь усім в суспільстві»	4,1	8,1
7.	Інше	2,4	3,0
8.	Важко сказати	8,6	5,1
	Разом	189,7	221,9

Примітка: сума по стовпцю більша за 100 %, оскільки респонденти могли обирати до трьох позицій.

З'ясувалось, що «золоте правило» моралі (тобто, «ідеальною є ситуація, коли людина бажає ближньому того, чого сама собі бажає») однаково важлива як для чоловіків, так і для жінок, для різних вікових груп, а також, для мешканців сіл й міст. Проте, відзначимо, що, якщо в Донбасі «науково-технічний град» обирають переважно молоді люди віком від 18 до 30 років, то в Галичині, таку модель вибирають люди дещо старші (віком від 30 до 44 років).

Можна припустити, що моральна свідомість мешканців Галичини та Донбасу залежить від їх релігійності. Був здійснений аналіз розподілу відповідей на запитання: «Яке Ваше відношення до релігії?» з урахуванням змінної «З якими із перерахованих тверджень про справедливість Ви найбільше згодні?». Більшість респондентів у Донбасі та Галичині, які вірять у Бога¹³ вважають, що в суспільстві буде досягнута «справедливість за умови, якщо людина буде бажати ближньому того, чого сама собі бажає». Статистично такий зв'язок не підтверджений, але слід відмітити, що можлива тенденція до того, що пріоритетність «золотого правила моралі» збільшувалась зі ступенем релігійності респондента. Тобто, той хто впевнено вірить у Бога скоріше за все вибере перший

принцип справедливості, який притаманний «світу натхнення» у концепції французьких дослідників. Такі результати співпадають в обох регіонах. Згідно з концепцією Л. Болтанського та Л. Тевено, така ситуація є *злагодженою, природною*. Бог, на нашу думку, є об'єктом світу натхнення. Адже, як пишуть Л. Тевено та Л. Болтанські «великим у цьому світі вважається той, який не піддається контролю, якого не можна виміряти, особливо за допомогою інструментів науково-технічного світу. Часто велич у світі натхнення визначається через спростування (заперечення), а саме через вказівку на неможливість визначення, оцінки та фіксування становища [5, с. 253].

З'ясуємо, чи відрізняються уявлення мешканців Донбасу та Галичини про «належне» суспільство. У рамках нашого дослідження, одним із завдань було: виявлення найбільш «привабливих» рис суспільства для респондентів Донбасу та Галичини. Мешканці цих регіонів мали можливість обрати в якій мірі вони хотіли б бачити певні риси українського суспільства¹⁴ (табл. 2). Доцільним, на нашу думку, було обрання для аналізу лише тих «позицій», які респонденти вважали найбільш пріоритетними, наприклад, «*дуже сильно* хотіли б бачити в суспільстві справедливість...».

¹³ Варіанти відповідей стосовно ставлення респондентів до релігії були представлені у наступній градації: перший – «я вірю в Бога», другий – «я відчуваю вагання: інколи мені здається, що я вірю в Бога, інколи здається – що ні», третій – «здебільшого, я вірю в прикмети, привиди, духів, заговори, НЛО і т.д.», четвертий – «я вірю в сатану, але не вірю в Бога, п'ятий – «Я – атеїст», шостий – «ніколи не задумувався над цим», сьомий - відповіді немає».

¹⁴ «5 – дуже сильно»; «4 – значно», «3 – середньо», «2 – слабо», «1 – дуже слабо», «0 – важко відповісти».

**Розподіл відповідей на запитання: «Які риси суспільства,
Ви б у першу чергу хотіли бачити в Україні?»
Риси, які респонденти вибрали як першочергові**

№	Риси суспільства	Галичина	Донбас
		% до тих, хто відповів	% до тих, хто відповів
1.	Справедливість	88,3	77,4
2.	Гуманність	60,8	48,2
3.	Економічна ефективність	69,1	68,6
4.	Рівність усіх людей перед	59,5	69,2
5.	Військова сила	61,5	23,7
6.	Культурний розвиток	62,8	44,3
7.	Розвиток науки	61,8	35,7
8.	Розвиток освіти	68,3	48,8
9.	Сексуальна свобода	6,5	1,9
10.	Терпимість до чужих поглядів	20,5	23,9
11.	Рух по шляху прогресу	47,8	35,0
12.	Криміналізованість	5,5	4,5
13.	Релігійність	43,7	9,3
14.	Взаєморозуміння між людьми	62,8	51,2
15.	Розшарування за рівнем доходів	12,8	7,3
16.	Всього	731,7	549,0
17.	Відповіли	92,9	74,2
18.	Не відповіли	7,1	25,8
19.	Загалом	100	100,0

Отже, в уявленнях переважної більшості українців і в Донбасі, і в Галичині, належне суспільство, передусім, повинно бути справедливим (табл. 2). Як бачимо, в Галичині на першому місці виявилась – «справедливість» (88,3 %); на другому – «економічна ефективність» (69,1 %); на третьому – «розвиток освіти» (68,3 %); на четвертому – «взаєморозуміння між людьми» та «культурний розвиток» (ці риси набрали однакову кількість голосів (62,8 %)); на п'ятій позиції – розвиток науки (61,8 %). Відповідно в Донбасі «справедливість» (77,4 %), «рівність перед законом» (69,2 %), «економічна ефективність» (68,6 %), «взаєморозуміння між людьми» (51,2 %), «розвиток освіти» – 48,8 %. Тобто, більшість респондентів у Донбасі та Галичині обрали однакові риси «належного» суспільства, за винятком варіанту «рівність перед законом», який виявився більш значущим для мешканців Донбасу. Бачення бажаного майбутнього країни мешканців Донбасу та Галичини майже не відрізняється. За даними дослідження, респонденти обох регіонів з одного боку – прагнуть модернізації (розвитку науки, освіти, економічної ефективності та ін.), з іншого – в суспільній свідомості мешканців регіонів переважає традиційне уявлення про справедливість, згідно з яким: «справедливість може бути досягнута в суспільстві за умови, якщо людина буде бажати ближньому того, чого сама собі бажає».

Слід зазначити, що пріоритети респондентів Донбасу та Галичини варіюють в межах моделей суспільного устрою («градів»), які були запропоновані Л. Болтанськи та Л.Тевено. Наприклад, така риса як «рівність всіх перед законом» належить до «громадянського граду», «розвиток науки та освіти» – до «науково технічного граду», «град натхнення (благодаті)» передбачає «взаєморозуміння між людьми» і також «розвиток культури». Економічну ефективність можна

віднести одразу до двох моделей – «науково-технічного граду» та «ринкового граду», бо, на думку французьких дослідників, «сфера економічних відносин не вичерпується ринковим світом, в основі економічної діяльності лежать, як мінімум, дві головні форми координатції». Перша з них заснована на ринку, а друга – на науково-технічному порядку [5, с. 303-304].

Дані нашого дослідження свідчать, якщо в масовій свідомості мешканців Галичини та Донбасу існує подібна абстрактна ідея справедливості (вищий принцип справедливості «граду натхнення»). Це основа єдності і спільності. Проте уявлення про боротьбу за соціальну справедливість у мешканців регіонів докорінно відрізняються. Якщо в Галичині переважна більшість респондентів (41,4 %) вважають, що люди, які брали участь на Майдані боролися за соціальну справедливість, то тільки 21 % респондентів Донбасу вважають, що події на Майдані передбачали боротьбу за соціальну справедливість. В Донбасі найчастіше оцінюють події на головній площі Києва як результат боротьби в правлячому класі (боротьба мільйонерів проти мільярдерів) – 40,8 %, як силове захоплення влади – 40,2 % і як повстання народу, підтримане національною буржуазією і зовнішніми силами – 39,2 %. Серед мешканців Галичини лише 5,2 % вважають, що події на Сході (весна – літо 2014 р.) передбачили «боротьбу за справедливість». Серед мешканців Донбасу кількість таких респондентів складала дещо більший відсоток – 11,9 %. Події весни і літа 2014 р. мешканці Донбасу оцінюють як повстання народу, підтримане національною буржуазією і зовнішніми силами – 34,4 %, як бажання уникнути фашизму – 33,3 %, як бажання приєднатися до іншої держави – 30,1 %. В Галичині Майдан сприймають як національну революцію (59,9 %), боротьбу за людські права (55,6 %), боротьбу за національну незалежність

(53,2 %). З тим, що це – прояв боротьби мільйонерів з мільярдерами були згодні лише 10,4 % респондентів. Події в Донбасі мешканці Галичини найчастіше визначають як руйнування держави (51 %), боротьбу Сходу і Заходу України (28,2 %), боротьбу в правлячому класі, підтриману зовнішніми силами (22,4 %). Отже, в Галичині Майдан сприймається переважно позитивно, в Донбасі – негативно. З одного боку, ми бачимо явні протиріччя в оцінці значущих подій для обох регіонів, з другого, більшість мешканців як Донбасу, так і Галичини прагнуть досягнути згоди між регіонами через компроміс. Отже, в рамках нашого дослідження було встановлено наступне: на питання «до яких відносин між Сходом і Заходом України необхідно прагнути?», більшість респондентів Донбасу (69,1 %), та Галичини (61,5 %) відповіли – «слід домагатися згоди через компроміс». Як бачимо, обидва регіони демонструють готовність до компромісу.

Висновки. В умовах соціально-політичної кризи в Україні дослідження того, яке значення різні політичні суб'єкти країни вкладають в уявлення про справедливість набуває особливої актуальності. Аналіз результатів дослідження дозволяє зробити висновок, що проблема утвердження соціальної справедливості у суспільстві однаково важлива як для мешканців Донбасу, так і для мешканців Галичини. Переважна більшість респондентів цих регіонів впевнені, що ідеальне суспільство повинно перед усім передбачати справедливість. З'ясувалось, що для обох регіонів пріоритетною є така справедливість, яка

«досягається завдяки тому, що людина буде бажати ближньому того, чого сама собі бажає». Такий принцип однаково важливий як для чоловіків, так і для жінок, для різних вікових груп, для мешканців сіл та міст. У баченні бажаного майбутнього країни галичани і донбасівці не дуже відрізняються. Вони прагнуть модернізації, але за пріоритетне приймають традиційне тлумачення справедливості. В масовій свідомості мешканців Галичини та Донбасу спостерігається подібна абстрактна ідея справедливості, проте повсякденні практики її досягнення та її змістове наповнення відрізняються. Прикладом є тлумачення подій на Майдані (зима 2013-2014 рр.) та в Донбасі (навесні 2014 р.). Такі протиріччя в оцінках подій соціального життя може призвести до подальшого загострення стосунків між двома полярними регіонами. На нашу думку, концепція Л. Болтаньки та Л. Тевено має високий евристичний потенціал для подальшого вивчення саме повсякденних практик мешканців Галичини та Донбасу. Ця теорія передбачає визначення критичних моментів чи конфліктів між «світами», які перетинаються в українському суспільстві. Доцільним буде, з нашої точки зору, подальше використання концепції обґрунтування справедливості французьких учених, при вивченні уявлень про справедливість мешканців Галичини та Донбасу в повсякденних ситуаціях. Крім того, в майбутній перспективі потрібен глибокий аналіз компромісів між «світами» Л. Болтаньки та Л. Тевено, які можуть бути використанні для узгодження інтересів як мешканців Галичини, так і мешканців Донбасу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ролз Дж. Теория справедливости / Джон Ролз / пер. с англ. под ред. В. В. Целищева. – Издательство Новосибирского университета, 1995. – 511 с.
2. Програма ВО «Свобода». – Режим доступу: http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama/.
3. И. Ф. Кононов, С. В. Хобта, С. А. Щудло Донбас и Галичина в региональной системе Украины [Електронний ресурс] / Кононов И. Ф., Хобта С. В., Щудло С. А. – Режим доступу: http://www.i-soc.com.ua/journal/05_Kononov&Khobta&Schudlo.pdf
4. Муздыбаев К. Идея справедливости [Електронний ресурс] / К. Муздыбаев – Режим доступу : <http://ecsocman.hse.ru/data/157/084/1217/008.MUZDYBAEV.pdf>.
5. Болтански Л. Критика и обоснование справедливости: Очерки социологии градов / Л. Болтански, Л. Тевено ; пер. с фр. О. В. Ковеновой; науч. ред. Переводы Н. Е. Копосов. – М. : Новое литературное обозрение, 2013. – 576 с.
6. Кухаренко О. В. Евристичний потенціал концепції Л. Болтаньки та Л. Тевено при аналізі справедливості в структурі цінностей учнівської молоді / О. В. Кухаренко // Вісник Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2014. – № 10. – С. 143–152.

Рецензенти: Осипов А. О., д. філос. н., в. о. професора;
Гавеля В. Л., д. філос. н., професор.

© Кухаренко О. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 14.10.2014 р.

КУХАРЕНКО Олена Валеріївна – аспірантка кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коло наукових інтересів: соціальні уявлення про соціальну справедливість.